

УДК 140.8: 316.3

О.В. ПОПОВИЧ (кандидат педагогічних наук, доцент, декан гуманітарного факультету)

Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», Маріуполь

E-mail: elena_porovich52@mail.ru

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ АДАПТАЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

В історії становлення уявлень про феномен адаптації його розглядали не тільки як двигун еволюційного процесу, а й як фактор формування суспільства. У цьому контексті саме суспільство розуміється як продукт особливої, притаманної тільки людині, адаптації до зовнішнього середовища. Такий підхід спирався на надбання біології, де адаптація розумілася як будь-який зворотній процес пристосування до середовища, притаманний усьому живому й спрямований на встановлення такого співвідношення живої системи та зовнішніх умов її існування, яке сприяло б її розвитку та життєдіяльності (на рівні індивіда, виду або біоценозу). Складність явища, а отже, і поняття слугує витоком щонайменше двох підходів до диференціювання рівнів адаптації: перший враховує функціональні ознаки, якість системи, що проходить адаптацію, другий – аналізує характеристики безпосередньо процесу адаптації. Застосування першого підходу дозволяє розглядати адаптацію в системі «організм – середовище», другого – у системі «індивід – соціальне середовище».

Ключові слова: адаптація, соціальна адаптація, гомеостаз, компенсація, суспільство.

Постановка проблеми. Філософський аналіз феномена адаптації, на нашу думку, вкрай необхідний, оскільки в наукових дискурсах утверджується різноманіття у розумінні адаптації та відсутня не тільки інтегративна концепція, а й узгодженість у термінологічному апараті дотичних наук. На це вказують самі дослідники явища адаптації, які належать до різних галузей знання, зокрема, Л. Корель, А. Налчаджан, М. Ромм, Ю. Урманцев [7; 8; 12; 16]. Необхідність інтегрального бачення феномена адаптації відповідає потребам глобального контексту соціо- і культуротворення, який засновується на креативності як принципі самовизначення людської діяльності. Саме цим і обумовлюється актуальність теми дослідження.

Ступінь наукової розробленості проблеми. За етимологічним визначенням поняття «адаптація» (від лат. слів «adaptatio» (пристосування) та «adaptio» (пристосовую), дозволяє тлумачити її і як процес, і як результат пристосування.

Аналіз досліджень загальної ідеї адаптації як взаємодії індивіда та навколишнього середовища, які проводилися українськими та зарубіжними дослідниками, показує, що значна їх частина, а саме М. Бровко, М. Кондратьєв, В. Лабунська, Л. Максимов, А. Мудрик та ін. зосереджена на процесах взаємодії особистості та соціального середовища, а інші, зокрема О. Асмолов, Л. Божович, О. Ковальов, А. Петровський, А. Реан та ін. – на дослідженні формування якостей особистості під впливом середовища.

Значний внесок у дослідження проблеми адаптації належить і їхнім попередникам – таким видатним науковцям, як А. Маслоу, Р. Мертон, Ж. Піаже, К. Роджерс, Т. Парсонс, Т. Шибутані, ідеї яких виходять за межі окремих галузей наукового знання. Величезна робота проведена багатьма дослідниками у психології та педагогіці, зокрема, В. Верещагінім, Б. Паригінім, І. Мілославою, Н. Сарджвеладзе та ін. Широко відомі розвідки філософів, зокрема, К. Абульханової-Славської, Л. Буєвої, Г. Осипова, О. Руткевича, завдяки яким були сформовані концептуальні засади теорії соціальної адаптації. Наслідком філософського та соціологічного аналізу адаптаційних процесів в суспільстві, що пов'язаний з роботами В. Афанасьєва, І. Калайкова, Ю. Левади, Е. Маркаряна, В. Неміровського, Л. Петрушенка, Б. Українцев та ін., було усталене розуміння соціальної адаптації як сукупності системоутворювальних властивостей середовища, які дозволяють людині вибудувати добробут свого життя. Отже, аналіз ступеня наукової розробленості проблеми дозволив виявити багатоаспектність з одного боку, і розпорошеність – з іншого у тлумаченні феномена і поняття адаптації. Тому ставимо собі за мету – подати системне бачення адаптації, розкрити її сутність і зміст застосовуючи міждисциплінарний підхід.

Виклад основного змісту. У межах еволюційної теорії Ч. Дарвін дав одне з перших тлумачень сутності адаптації, розвинуте у так звану «статистичну» (або імовірнісну) теорію адаптації, а французький зоолог Ж.-Б. Ламарк розглядав проблему адаптації з позицій організоцентричної теорії еволюції, яка пояснювалася саме адаптаційними змінами в окремих організмах. Слід зауважити, що Ж.-Б. Ламарк розрізняв три способи адаптації: по-перше, пряме примітивне пристосування організму, яке притаманне рослинам та нижчим тваринам; по-друге, посереднє інстинктивне пристосування організму за допомогою пристосувально-вдосконалюючого вправлення або невправлення його органів, що характерне для вищих тварин; по-третє, пристосування організму, що спричинене середовищем, і зрозуміле як внутрішня позасвідомо спрямованість до вдосконалення, що притаманна усім тваринам. Після завершення розробки еволюційної теорії Ж.-Б. Ламарком та Ч. Дарвіном подальший розгляд проблеми адаптації, її онтогенетичного та філогенетичного аспектів призвів до кваліфікування адаптації як загального принципу взаємодії індивіда та середовища. Медична наука та один з її засадничих розділів – фізіологія – спрямували увагу на інший аспект проблеми, а саме: на механізми встановлення і порушення єдності організму та середовища, тобто на функціонування систем їхньої взаємодії. Видатний французький фізіолог, один з засновників експериментальної медицини К. Бернар суттєво розвинув уявлення про єдність організму та середовища, коли сформулював концепцію «постійності внутрішнього середовища» організму. Він не тільки розрізняв «космічне» та «внутрішнє» середовище організму, але й наголошував на їх єдності, підкреслюючи, що оскільки космічне середовище змінюється, постійність внутрішнього середовища

Сутність і зміст адаптації: філософський аналіз

організму є неодмінною умовою існування останнього.

У подальшому розвитку науки величезне значення мали дослідження біологічних, фізіологічних та медичних аспектів феномену адаптації. Американський фізіолог У. Кеннон, стверджуючи, що потреби організму визначають його діяльність, спрямовану на зняття цієї потреби, увів до науки поняття гомеостазу, наголошуючи, що вчення про гомеостаз – це вчення про життєві процеси, що мають єдину мету: підтримку постійності умов життя у внутрішньому середовищі. Поняття «гомеостаз» позначає складну сукупність адаптаційних механізмів та реакцій, що спрямовані на компенсацію наслідків вилучення або стримування факторів, що діють на гомеостатичні системи як з зовнішнього, так і з внутрішнього середовища. У. Кеннон переконливо наголошував, що головною метою гомеостатичної системи є збереження постійності фізико-хімічних або біологічних якостей власного внутрішнього середовища, незалежно від змін, що відбуваються зовні, і мета ця ієрархічно розподілена між гомеостатичними суб'єктами, тобто між органами та системами будь-якого органічного утворення.

Розглядаючи гомеостаз як підтримку організмом постійності, динамічної сталості внутрішнього середовища у процесі зміни умов, можна зрозуміти, що здійснення гомеостазу можливе завдяки регуляторній взаємодії елементів організму на засадах зворотного зв'язку. Експериментами та осмисленням їх результатів було встановлено, що фундаментальна ознака самоорганізації – зворотній зв'язок – присутня не тільки на біологічному рівні, після чого відомий психолог Ж. Піаже, який характеризував адаптацію як фактор, що забезпечує рівновагу між впливом організму на середовище та зворотнім впливом середовища, поширив свій аналіз з *органічної адаптації на психічну* і запропонував розглядати увесь розвиток психічної діяльності як функцію адаптивного процесу. У цьому сенсі «інтелект з його логічними операціями, що забезпечує сталу і разом з тим мобільну рівновагу між універсумом та мисленням, подовжує та завершує сукупність адаптивних процесів» [11, с. 64].

Специфіку самого аналізу адаптації в медицині висвітлюють розвідки німецького лікаря Р. Віхрова – одного з засновників патологічної анатомії; науковця, фахівця із загальної патології І. Давидовського; видатного біолога Г. Сельє та ін. Зокрема, у теорії патогенезу (патологічна фізіологія), яка вивчає адаптаційні механізми фізіологічної структури людини при захворюванні, які кваліфікуються як такі, що спрямовані на збереження гомеостазу.

Як зазначають автори підручника з патологічної фізіології М. Зайко та Ю. Биць, у разі захворювання, коли вплив патогенного фактора настільки великий, що звичайних адаптаційних механізмів уже недостатньо, гомеостаз порушується, але у відповідь на «аварійний» сигнал «в реакцію організму втручаються, крім адаптивних, так звані компенсаційні механізми, які відрізняються від адаптаційних якісно та різними завданнями» [9, с. 35]. Отже, якщо стисло охарактеризувати відмінності дії зазначених механізмів, то принциповим є те, що адаптація утримує гомеостаз в нормі, а Попович О.В., 2013

компенсація відновлює його в умовах, коли він вже порушений і є загроза подальшої його руйнації [9, с. 52-54]. Це свідчить про те, що обидві функції впорядкування роботи організму – *й адаптація, і компенсація* – перебувають під контролем і управлінням одного й того ж координаційного центру і це, на нашу думку, вищий сенсорний орган – нервова система. Автор статті свідомо спростив розуміння адаптації в теорії патогенезу, а в самій патофізіології уявлення про адаптацію дещо глибші. Існує декілька суттєвих положень, серед яких, по-перше, поняття адаптаційного синдрому, під яким розуміють сукупність реакцій організму у відповідь на подразники значної інтенсивності, а по-друге, положення про спільну дію і системний взаємозв'язок адаптації та компенсації.

У патофізіології вважається, що за умов, коли хвороба вже почалася, відрізнити адаптаційні та компенсаційні механізми неможливо, оскільки вони присутні і діють разом, а це спричиняє проблему демаркації адаптивних та компенсаційних процесів. Це означає, що головним критерієм такої адаптації в медицині є те, що компенсація передбачає наявність певного порушення біологічної системи, яке відбулося і вже компенсується. Натомість адаптація передбачає перебудову системи як варіант норми зі збереженням її якісних характеристик. Аналіз адаптації організму як біологічної системи, на думку О. Северцева, слід здійснювати в таких напрямках: 1) ароморфоз, або морфофізіологічний прогрес (власне адаптація) – зміни пристосування, за яких підвищується загальний рівень організації систем організму; 2) ідіоадаптація – часткові зміни пристосування в бік погіршення, за яких загальний рівень впорядкування організму суттєво не змінюється; 3) ценогенез – зміни пристосування, за яких збільшується потомство без зміни рівня організації; 4) загальна дегенерація (морфофізіологічний регрес) – зміни пристосування, за яких загальний рівень організації організму знижується [15, с. 40]. Усі ці рівні підтримки організму забезпечують здатність організму до життя, і тільки один – перший – підвищує її, забезпечуючи цю здатність не лише за існуючих умов, а й за їх можливого подальшого погіршення. На нашу думку знання і відстежування перелічених стадій розвитку чи спаду захворювання допомагають уникнути помилок при прогнозуванні перебігу хвороби та виборі засобів боротьби з нею, керуючись картиною динаміки відновлювально-захисних процесів.

У процесі вивчення адаптації в природничих науках закріпилося розуміння її змісту як «сукупності реакцій живої системи, що підтримують її цілісність та функціональну стійкість в разі зміни умов навколишнього середовища» [1, с. 15]. При цьому адаптація може трактуватися за трьома визначеннями: або як сам процес пристосування організму до змін зовнішнього середовища, або як стан досягнутої динамічної рівноваги між організмом та середовищем, або як результат оптимальної взаємодії організму та середовища.

Ще на початку вивчення проблеми адаптації, дослідники звернули увагу на можливість застосовування поняття адаптації не тільки до аналізу

Сутність і зміст адаптації: філософський аналіз

біологічних або психологічних систем, але й до соціальних. Зокрема, французький соціолог Ж. Тард, який досліджував процеси, що мали місце усередині груп та поміж групами людей, виявив інтерес до проблеми вивчення *адаптації як соціального явища*. Таким чином, поняття адаптації було піддане екстрадикції з суспільних наук, де тлумачилося як процес пристосування людини до умов соціального середовища.

Спочатку така «депортація» відбулася в соціальній антропології, коли відомий англійський учений А. Радкліфф-Браун, зазначаючи, що поняття адаптації може бути використане як при вивченні форм органічного життя, так і при дослідженні форм соціального життя, підсумовує, що «соціальне життя й соціальна адаптація потребують, отже, пристосування поведінки окремих організмів до потреб процесу, що підтримує соціальне життя у цілому» [13, с. 16]. Досліджуючи й осмислюючи важливість феномену соціальної адаптації, інший англійський учений Е. Гідденс визначає це суспільне явище як процес соціалізації або пристосування до виконання певної ролі [3, с. 107], а Т. Парсонс розглядає соціальну адаптацію як речовинно-енергетичну взаємодію індивіда або спільноти з зовнішнім середовищем, що являє собою «одну з чотирьох функціональних умов існування соціальної системи (разом з інтеграцією, досягненням мети та збереженням ціннісних зразків), яким усі соціальні системи мають відповідати, щоб вижити» [4, с. 117]. Дещо інший, прагматичніший зміст поняття адаптації, відстоює С. Фролов, пропонуючи розуміти під соціальною адаптацією процес пристосування індивідів до організаційної культури, колективу, умов праці» [17, с. 373].

Отже, термін «адаптація» або «пристосування», що використовували Г. Спенсер, Ж. Тард, Т. Парсонс, Л. Уайт, Дж. Стюард, Дж. Мердок та ін., розглядаючи його не тільки як двигун еволюційного процесу, а й як фактор формування суспільства, а суспільство – як продукт особливої, притаманної тільки людині, адаптації до зовнішнього середовища, виходячи, насамперед, з надбань біології, де адаптація розумілася як будь-який зворотній процес пристосування до середовища, притаманний усьому живому й спрямований на встановлення такого співвідношення живої системи та зовнішніх умов її існування, яке сприяло б її розвитку та життєдіяльності (на рівні індивіда, виду або біоценозу). Як видно з наведених визначень, дослідники по-різному тлумачать явище соціальної адаптації, що спонукає нас вважати за доцільне звернутися до філософського аналізу проблеми. Існує найбільш загальне визначення: адаптація – це завжди «пристосування чим (ким)-небудь, чого (кого)-небудь до чого (кого)-небудь для чого (кого)-небудь...» [16, с. 35], а серед актуальних проблем філософії це поняття визначається як спроможність будь-якої системи наближати свою структуру до оптимальної стосовно соціальних умов існування. Так, з точки зору Ю. Урманцева, відомого дослідника природи адаптації, система є адаптивною, якщо при такій зміні в її оточенні або внутрішньому стані, що знижує ефективність виконання нею своїх функцій, вона змінює свій стан або стан навколишнього середовища так, щоб збільшити свою ефективність [16, с. Попович О.В., 2013

21-35].

Вже з цього короткого огляду концептуальних визначень предмета нашого аналізу стає очевидним, що в понятті «адаптація» узагальнюються діалектичні відносини між організмом як біологічною системою та середовищем, і воно включає у свій зміст функціональну ознаку (якість системи) спроможності пристосовування до змін; самі зміни, що приводять систему до зміцнення негентропійних (антиентропійних) процесів, до стабілізації, а також природа і роль механізмів через які здійснюються ці зміни та сам процес адаптації (пристосовування). Складність явища, а отже, і поняття слугує витоком щонайменше двох підходів до диференціювання рівнів адаптації: *перший* враховує функціональні ознаки, якість системи, що проходить адаптацію, *другий* – аналізує характеристики безпосередньо процесу адаптації. Застосування першого підходу дозволяє розглядати адаптацію в системі «організм – середовище», другого – у системі «індивід – соціальне середовище». Але й розрізнення біологічного та соціального рівнів адаптації не дає можливості відобразити те, що суспільство є не тільки адаптивною (на кшталт біологічних), а й «адаптивно-адаптуючою» (за Е. Маркаряном) системою, оскільки людська діяльність має перетворювальну природу. До того ж, людина як індивід постійно має вирішувати проблему пристосовування не тільки до зовнішнього, а й до свого внутрішнього середовища. Як переконливо зазначають окремі дослідники, зокрема Н. Сарджвеладзе, наслідком розгляду адаптивних процесів у межах вивчення ставлення людини до зовнішнього середовища є те, що стає неможливим урахування повною мірою значення тих адаптивних дій, що суб'єкт спрямовує на себе, трансформуючи власну особистість [14, 291]. Маємо зауважити, що внутрішньоособистісний аспект процесу адаптації не знаходить відображення у висновках опрацьованих нами досліджень. Окрім того, як зазначає А. Петровський, відомий аналізом адаптивної спрямованості психічних процесів та поведінки людини, зафіксовані випадки неадаптивної діяльності індивіда, що пов'язана з ситуаціями, коли його особистісний розвиток передбачає порушення існуючої рівноваги з зовнішнім середовищем [10]. Можна вважати, що існування типу неадаптивної діяльності індивіда вимагає додаткового уточнення змісту поняття адаптації. Таке уточнення має врахувати цінні зауваження дослідниці соціології адаптації Л. Корель, яка наголошує, що існуючі визначення адаптації не виходять за межі конкретних наук [7, с. 32] і є, по-перше, полісуб'єктними, оскільки як суб'єкт адаптації розглядаються або особистість, або певна соціальна система, та, по-друге, різноаспектними, оскільки розглядаються окремі сторони процесу адаптації з ігноруванням інших [7, с. 37]. Л. Корель надає своє визначення аналізованого нами поняття: «Соціальна адаптація є станом пристосовування або ж процесом пристосовування соціальної системи (особистості, соціальної групи, організації, спільноти, інституту, суспільства, цивілізації і т. ін.) до внутрішніх та зовнішніх змін, що йдуть шляхом змін як соціальних стереотипів поведінки, соціальних практик, цінностей, способів

Сутність і зміст адаптації: філософський аналіз

інформаційно-інтерпретативного віддзеркалення... реальності, так і внутрішньої її (системи) структури й функцій» [7, с. 39]. На нашу думку, ця дефініція є найбільш адекватною щодо розкриття природи складного феномену адаптації індивіда в суспільстві за допомогою структурно-функціонального аналізу.

Автор статті поділяє позицію М. Ромма, який вважає, що соціальна адаптація особистості віддзеркалює процес або результат активної гармонізації зовнішнього або внутрішнього настрою особистості за допомогою адекватних стратегій пристосування і визначає її як «... процес / результат перетворення та/або інтерпретації об'єктивного соціального світу, себе у цьому світі та суб'єктивного образу цього світу в собі, а також формування на цій основі індивідуального адаптивного простору і персональної ідентичності, що задають смисли індивідуальної життєдіяльності та спрямованість індивідуальної адаптації в соціумі» [12, с. 22]. Виходячи з надбань філософської інтерпретації адаптації, слід поширювати поняття «адаптація» на людину при розгляді її буття, при чому не лише в аспекті її пристосування до природного середовища.

Зрозуміло, що функція адаптації діє на різних рівнях, і теза про те, що вона стає другорядною впродовж історичного розвитку людства здається нам дещо перебільшеною. Вважаємо, що проблеми соціокультурної та особистісної адаптації людини в тій або іншій формі існують у будь-якому історичному типі суспільства, супроводжуючи людину в плинні усього її життя. Слід погодитися з тими дослідниками (О. Дріккер), які з огляду на сучасний стан інформатизації суспільства, відзначають нагальну необхідність пошуку нових форм адаптації, ефективність методик «включення індивіда до культури» [5, с. 139]. Отже поступово у фокусі наукової полеміки філософської рефлексії опиняється контекст глобалізації культуротворення, який розглядається через зростання обсягу інформацій та зміну уявлень на проблеми, які характеризують цілеспрямованість людської діяльності. Відповідно до потреб змінності концептуальних значень з глобальних на універсальні виникають і нові перспективи у осягненні такого феномена як адаптація.

Аналіз процесу культурної адаптації індивіда ускладнюється наявністю рівнів, кількість і відмінність яких визначається розумінням індивіда не тільки як істоти, що діє у фізичній, але і в культурній (соціальній, психологічній) площині, відчуженій від нього і репрезентованій у культурних утвореннях. Як відзначає А. Єсін, культура породжує нові сутності, що мають ідеальний характер, і їх можна побачити в передумові мотивації поведінки: «...людина може побороти страх смерті, якщо на смерть її веде обов'язок, честь, патріотизм, надія на загробне існування тощо» [6, с. 6]. Різницю між людиною та твариною цей автор бачить у тому, що людина створює цінності, вищі за сенс індивідуального існування. Слід визнати, що в процесі адаптації здійснюється не тільки пристосування індивіда до соціальних умов, а й формуються соціальні якості комунікабельності та предметної діяльності; протягом процесу адаптації

особистість розвиває свою індивідуальність, самостверджується, намагаючись реалізувати свої потреби та інтереси. Коли з'являються нові культурні засоби задоволення потреб, змінюються умови життя, людина має знову пристосуватися, навіть інколи шляхом відмови від прийнятих раніше норм та цінностей [1, с. 258]. Зрозуміло, що механізм зміни цінностей є індивідуальним: з точки зору Т. Шибутані, люди не приходять до цього одночасно [19, с. 485], внаслідок чого можлива дезадаптація певної частини людей до нових умов. Не все так просто і з контингентом адаптованих: на думку Е. Фромма, одна частина з цих індивідів проходить «статичну», а інші – «динамічну» адаптацію [18, с. 192]. При статичній адаптації цінності та типи поведінки людей не змінюються, натомість динамічна адаптація змінює людину – в разі успішної адаптації людина пристосовується до нових умов, а при невдалій – спостерігається або невроз, або деструктивна поведінка [18, с. 193].

Слід наголосити на тому, що в разі часткової адаптації людина може не приймати інкорпорованих суспільством цінностей, але поводить себе з повагою до них, а усвідомлюючи невідповідність ситуації, вона внутрішньо засуджує свої дії, внаслідок чого розвивається процес відчуження її «Я». Також слід звернути увагу на імовірність різних типів реакцій на зміну цінностей. Наприклад, повна реадаптація індивіда до сповідуваного і схвалюваного у суспільстві може призвести навіть до втрати індивідуального самоусвідомлення своєї особистості (т.з. автоматизуючий конформізм), на відміну від успішної адаптації, за якої людина не втрачає свою особистісність. У літературі аргументовано наголошується, що проблеми адаптації людини пов'язані з історично визначеними формами відчуження людей від природи, суспільного життя, продуктів власної діяльності, оточення та від власних зацікавлень. Їх супроводжують різні набуті психологічні проблеми, притаманні майже усім типам адаптації. Можливі навіть кризи особистості в разі невдалої або ускладненої адаптації, коли людина не приймає ані нові цінності, ані нові способи поведінки. При цьому проблеми адаптації людини не закінчуються разом з завершенням її первісної соціалізації, а можуть зберігатись і виникати впродовж усього її життя. Зважаючи на це, Е. Фромм назвав суспільство, що має таку ознаку, невротичним [18, с. 291]. Слід погодитись з думкою Л. Волинської [2] про те, що певний ступінь дезадаптованості до змін умов або змісту існування притаманний майже усім людям і може мати свій прояв у різних сферах буття індивіда: у праці; у спілкуванні або міжособистісних стосунках; в емоційній сфері; у родинних відносинах тощо.

Отже, розглянувши сутність і зміст адаптації крізь призму різних підходів, слід зробити такий загальний висновок. В історії становлення уявлень про феномен адаптації його розглядали не тільки як двигун еволюційного процесу, а й як фактор формування суспільства. У цьому контексті саме суспільство розуміється як продукт особливої, притаманної тільки людині, адаптації до зовнішнього середовища. Складність явища, а отже, і поняття слугує витоком щонайменше двох підходів до

Сутність і зміст адаптації: філософський аналіз

диференціювання рівнів адаптації: перший враховує функціональні ознаки, якість системи, що проходить адаптацію, другий – аналізує характеристики безпосередньо процесу адаптації. Застосування першого підходу дозволяє розглядати адаптацію в системі «організм – середовище», другого – у системі «індивід – соціальне середовище». В процесі адаптації здійснюється не тільки пристосування індивіда до соціальних умов, а й формуються соціальні якості комунікабельності та предметної діяльності; протягом процесу адаптації особистість розвиває свою індивідуальність, самостверджується, намагаючись реалізувати свої потреби та інтереси.

Перспективи подальших наукових досліджень. Дієвим, на наш погляд, видається дослідження феномену адаптації, що може стати своєрідним підґрунтям і стимулом для подальших наукових розвідок стосовно компенсації та компенсаційно-креативної функції культури в її безмежному просторі впливів. Також враховуючи, що адаптація є однією з характеристик соціалізації особистості до системи культури, потрібно розглянути феномен адаптації як головний компонент суспільства, який визначає об'єктивні умови адаптивної ситуації, та безпосередніх агентів процесу адаптації – індивід, соціальний інститут, соціальна група, або інше соціальне утворення різних ступенів складності.

Список використаної літератури

1. Бергер В. Я. Методологические аспекты изучения адаптивных явлений / В. Я. Бергер // Вопросы теории адаптации : тр. Зоол. ин-та АН СССР. – Л. : Наука, 1987. – Т. 160. – С. 13–30.
2. Волынская Л. Б. Адаптация человека в социокультурной среде / Л. Б. Волынская. – М. : МАКС Пресс, 2008. – 240 с.
3. Гидденс Э. Б. Социология / Э. Б. Гидденс ; пер. с англ., науч. ред. В. А. Ядов ; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 703 с.
4. Джери Д. Большой толковый социологический словарь : в 2 т. / Д. Джери, Дж. Джерри ; пер. с англ. Н. Н. Марчук. – М. : Вече : АСТ, 1999. – Т. 1. – 544 с.
5. Дриккер А. С. Эволюция культуры: скорость переработки информации и демографический процесс / А. С. Дриккер // Фундаментальные проблемы культурологи. – М. : Новый хронограф ; СПб. : Эйдос, 2009. – Т. 5 : Теория и методология современной культурологии / отв. ред. Д. Л. Спивак. – С. 133–141.
6. Есин А. Б. Введение в культурологию: Основные понятия культурологии в систематическом изложении / А. Б. Есин. – М. : Академия, 1999. – 216 с.
7. Корель Л. В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики / Л. В. Корель. – Новосибирск : Наука, 2005. – 423 с.
8. Налчаджан А. А. Социально-психологическая адаптация личности: Формы, механизмы, стратегии / А. А. Налчаджан. – Ереван : Луйе, 1988. – 145 с.
9. Патологічна фізіологія : підручник / за ред. М. Н. Зайка, Ю.В. Биця, О.В. Атамана та ін. – К. : Вища шк., 1995. – 615 с.
10. Петровский А. В. Теория личности с позиций категориального анализа психологии / А. В. Петровский // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб. : Питер, 2000. – С. 75–83.
11. Пиаже Ж. Природа интеллекта / Ж. Пиаже // Психология развития; под ред. А.К. Болотовой и О.Н. Молчановой. – М. : ЧеРо, 2005. – С. 203–211.
12. Ромм М. В. Философия и психология адаптивных процессов / М. В. Ромм. – М. ; Воронеж : Изд-во Моск. психолого-социального ин-та : МОДЭК, 2006. – 284 с.

13. Рэдклифф-Браун А. Р. Структура и функция в примитивном обществе : очерки и лекции : пер. с англ. / А. Р. Рэдклифф-Браун. – М. : Восточная литература : РАН, 2001. – 304 с.
14. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н. И. Сарджвеладзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1989. – 204 с.
15. Северцов А. С. Теория эволюции / А. С. Северцов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2005. – 380 с.
16. Урманцев Ю. А. Природа адаптации (системная экспликация) / Ю. А. Урманцев // Вопросы философии. – 1998. – № 12. – С. 21–35.
17. Фролов С. С. Социология организаций / С. С. Фролов. – М. : Гардарики, 2001. – 384 с.
18. Фромм Э. Бегство от свободы // Фромм Э. Догмат о Христе. – М. : Олимп : АСТ-ЛТД, 1998. – С. 176–414.
19. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани ; пер. с англ. В. Б. Ольшанского. – Ростов н/Д. : Феникс, 1999. – 544 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Berger V.Y. Methodological aspects of the study of adaptive phenomena / V.Y. Berger // Questions of the theory of adaptation. - Leningrad: Nauka, 1987. – Issue 160. – P. 13-30.
2. Volynskaya L.B. Human adaptation to socio-cultural environment / L.B. Volynskaya. – Moscow: MAKS Press, 2008. – 240 p.
3. Giddens A. B. Sociology / A.B. Giddens. – Moscow: Editorial URSS, 1999. – 703 p.
4. Jerry D. Large Explanatory Dictionary of Sociology: 2 Issues / D. Jerry, J. Jerry J, translated from English. N. Marchuk. – Moscow: Veche: AST, 1999. – Issue 1. – 544 p.
5. Driker A. S. Evolution of Culture: processing speed and demographic process / A.S. Driker // Fundamental Problems of cultural studies. – M.: The new chronograph, St. Petersburg. : Eidos, 2009. – Issue 5: Theory and Methodology of modern culturology / Ed. D. Spivak. – P. 133-141.
6. Esin A.B. Introduction to cultural studies: Concepts of Cultural Studies in the systematic exposition / A.B. Esin. – Moscow: Academy, 1999. – 216 p.
7. Korel' L.V. Adaptation Sociology: Theory, Methodology and Methods / L.V. Korel'. – Novosibirsk: Nauka, 2005. – 423 p.
8. Nalchadzhn A.A. Psychosocial adaptation of personality: forms, mechanisms, strategies / A.A. Nalchadzhn. – Yerevan: Luye, 1988. – 145 p.
9. Pathologic physiology: a textbook / Ed. M.N. Zayka, Yu. B. Bytsya, O.V. Ataman et al. – Kyiv: Higher school, 1995. – 615 p.
10. Petrovsky A.V. Theory of personality from the point of view of psychology analysis / A.V. Petrovsky // Psychology of personality. – St. Petersburg : Piter, 2000. – P. 75-83.
11. Pyazhe J. Nature of intelligence / J. Pyazhe // Psychology of development, ed. A.K. Bolotovoy and O.N. Molchanovoy. – Moscow: CheRo, 2005. – P. 203-211.
12. Romm M.V. Philosophy and Psychology adaptive processes / M.V. Romm. – Moscow, Voronezh: Edition by Moscow psychological and social institute, 2006. – 284 p.
13. Radcliff-Brown A.R. Structure and Function in primitive society: Essay and Lectures: translated from English. / A.R. Radcliff-Brown. – Moscow: Eastern literature: Russian Academy of Sciences, 2001. – 304 p.
14. Sarjveladze N.I. Personality and its interaction with the social environment / N.I. Sarjveladze. – Tbilisi: Metsniereba, 1989. – 204 p.
15. Severtsov A.S. Theory of evolution / A. S. Severtsev. – Moscow: VLADOS, 2005. – 380 p.
16. Urmantsev Yu. A. Nature of adaptation (system explication) / Yu. A. Urmantsev //

Problems of Philosophy. – 1998. – № 12. – P. 21-35.

17. Frolov S. Sociology of organizations / S. Frolov. – M.: Gardariki 2001. - 384 p.

18. Fromm E. Escape from Freedom // Fromm E. The doctrine of Christ. - M.: Olympus: AST-LTD, 1998. - P. 176-414.

19. Shibutani T. Social psychology / T. Shibutani. Translated from English. – Rostov na Dony: Phenix, 1999. – 544 p.

Е.В. ПОПОВИЧ (кандидат педагогических наук, доцент, декан гуманитарного факультета)

Государственное высшее учебное заведение «Приазовский государственный технический университет», Мариуполь

E-mail: elena_popovich52@mail.ru

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ АДАПТАЦИИ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

В истории становления представлений о феномене адаптации его рассматривали не только как двигатель эволюционного процесса, но и как фактор формирования общества. В этом контексте само общество понимается как продукт особой, присущей только человеку, адаптации к внешней среде. Такой подход опирался на достижения биологии, где адаптация понималась как процесс приспособления к среде, присущий всему живому и направлен на установление такого соотношения живой системы и внешних условий ее существования, которое способствовало бы ее развитию и жизнедеятельности (на уровне индивида, вида или биоценоза). Сложность явления, а следовательно, и понятия служит источником по меньшей мере двух подходов к дифференцированию уровней адаптации: первый учитывает функциональные признаки, качество системы, которая проходит адаптацию, второй – анализирует характеристики непосредственно процесса адаптации. Применение первого подхода позволяет рассматривать адаптацию в системе «организм – среда», второго – в системе «индивид – социальная среда».

Ключевые слова: адаптация, социальная адаптация, гомеостаз, компенсация, общество.

О. ПОПОВИЧ (Candidate of pedagogic science, Assistant professor of the department of philosophy, The dean of the faculty of humanities)

Pryazovskiy State Technical University State Higher Educational Institution, Mariupol

E-mail: elena_popovich52@mail.ru

THE ADAPTATION NATURE AND CONTENT: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Philosophical analysis of the phenomenon of adaptation is urgently needed, as the scientific discourse confirms the diversity within the meaning of adaptation and missing not only an integrative concept, but consistency in terminology of allied sciences. According to etymological definition of "adaptation" (from the latin words "adaptatio" (adaptation) and "adaptio" (adapt) allows to interpret it as a process and as a result of adjustment. In the development of the science of great importance was the study of biological, physiological and medical aspects of the phenomenon of adaptation. Within the evolutionary theory, Charles Darwin gave one of the first interpretations of the nature of adaptation, developed the so-called "statistical" (or probabilistic) theory of adaptation. The understanding of its contents as a combination of responses of living systems that support its integrity and functional stability in case of a change in environmental conditions has been formalised in the study of adaptation in natural sciences. Therefore, adaptation can be interpreted in three ways: 1) as the actual process of adaptation of the organism to environmental changes, and 2) as a state of dynamic equilibrium reached between organism and environment, and 3) as a result of the optimal

interaction of organism and environment. Medical science and one of its fundamental sections - Physiology - directed attention to the establishment of mechanisms and lack of unity of organism and environment, that is the functioning of their interaction. In sociology, social adaptation is defined as the process of socialization and adaptation to perform specific roles. In general, the history of the development of ideas about the phenomenon of adaptation is considered not only as an engine of evolution, but also as a factor in the formation of society (Herbert Spencer, Jean Tarde, T. Parsons, L. White, and J. Stuart, J. Murdoch). In this context, the society is understood as a product of a special, unique for the person, adaptation to the environment. This approach was based on the domain of biology, where adaptation is understood as any reverse process of adaptation to the environment, is inherent to all living beings and aims to establish a value system and external living conditions of its existence, which would contribute to its development and life (at the level of individual species or ecological community). The complexity of the phenomenon, and hence the concept serves as a source of at least two approaches to differentiating levels of adaptation: the first considers the functional features, the quality of the system which undergoes adaptation, the second - directly analyzes the characteristics of the adaptation process. Using the first approach allows us to consider the adaptation of the "organism - environment", the second - in the "individual - social environment ." In the process of adaptation both the individual adjustment to social conditions and social communication skills and purposeful activity are formed; during the process of adaptation personality develops ones personality asserting itself, trying to realize their needs and interests. Considering the social adaptation as a process of active adaptation of the individual or group to the environment, it should be analyzed not only the environment that is changing, but the changes of the individual or group in the process of adaptation. The systematic approach to understanding the two-level nature of the adaptation allows us to see the positive and negative factors influencing the development of the individual as an adaptation system.

Keywords: adaptation, social adaptation, homeostasis, compensation, society.

Стаття надійшла до редколегії 06.12.13р.

Прийнята до друку 11.12.13р.

Рецензент: д.ф.н., проф. Воронкова В.Г.